

УДК 123.1:159.923

СВОБОДА, ПОВСЯКДЕННЯ І МУЖНІСТЬ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ДО ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО СИНТЕЗУ

FREEDOM, DAILY LIFE AND COURAGE OF SELF-FULFILLMENT OF PERSONALITY: TO HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL SYNTHESIS

Максюта М. Є.,

доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України (Київ, Україна),
e-mail: sokolova9403@ukr.net

Maksiuta M. Ye.,

Doctor of Philosophy, Professor, National
University of Life and Environmental Sciences of
Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: sokolova9403@ukr.net

Наголошується, що вільна людина протистойть, нехай і безжурному, але порожньому життю. На першому плані покликана бути сама людина у єдності проявів її найбагродніших якостей розуму і волі. Потрапивши в рабську залежність від чуттєвості, бажань, людина максимально обмежує «життєвий простір» для своїх вищих проявів. Також обстоюється положення, що у найзагальнішому сенсі свобода – особистісно життєва необхідність, «територія» особистісного буття постійно виправдовувана особистісною життєтворчістю. Тому життєздійснення людини у вимірах та проявах свободи переживається як особистісний обов'язок, відповідно до якого зреалізуються, збагачуються її індивідуальні якості. Для соціокультурного ж буття безальтернативно необхідна індивідуальність особистості, її неповторне життєздійснення як єдино прийнятне змніфестування «типово-унікального», у, як на перший погляд, вільному й хаотичному існуванні суб'єктивізму, з якого, однак, все ж, у кінцевому рахунку, усуваються рецидиви свавілля: прогрес особистості може бути прослідкований в історичних змінах її внутрішнього життя завдяки усе більшою мірою виразненню її самості як вільної індивідуальності розширеннями та зміцненнями її зобов'язувальної потреби «бути собою» в умовах і на засадах національно-культурного буття.

Ключові слова: гідність, свобода, мужність, мудрість, помірність.

The article states that a free person opposes, albeit immaculate but empty life. In the foreground, the very person is called into being in the unity of manifestations of his noblest qualities of reason and will. Having fallen into slavish dependence on sensuality, desires, a person limits as much as possible the «living space» for his higher manifestations. It is also defended by the provision that, in the broadest sense, freedom – a personally vital necessity, «territory» of personal being is constantly justified by personal life creation. Therefore, the realization of man in the dimensions and manifestations of freedom is experienced as a personal duty, according to which realization is realized, its individual qualities are enriched. For sociocultural existence, the alternative is the individuality of the personality, its unique life as the only acceptable manifestation of «typical-unique», at, at first glance, the free and chaotic existence of subjectivity, of which, however, is ultimately eliminated recurrences of arbitrariness: the progress of an individual can be traced back to the historical changes in his inner life, due to the increasing recognition of his autonomy as a free individuality by the extensions and strengthening of its binding requirement would be to be in conditions and on the basis of national cultural life.

Keywords: dignity, freedom, wisdom, moderation.

Пишу собі, щоб не міняти
Часа святого так на так
Тарас Шевченко

Актуалізація стратегічних завдань змістовності щодення, як «утримання для перелітного», порушує питання людської гідності, особливостей індивідуально-особистісного життєздійснення, оприявнюючи онтологічні засади людського життя, потреби віднаходження та практичного зреалізування максимально відповідних його форм [7; 9]. Можливості гідного людини

проживання кожного дня як повноти життєпроявів індивідуальності привертала пильну увагу західноєвропейських та українських філософів і в попередні історичні періоди [1; 6; 20]. Наприклад, давньогрецький драматург Евріпід, до творчості якого неодноразово звертався Григорій Сковорода, обстоював ідеал: «Великим статком чи малим втішатися – яка різниця?», що, за виразом А. Содомори, «знайшов щедру відлуння у світовій літературі; найтепліше – у творчості Горація, що оспівав поміркованість і дозволяв, далі – у нашого Г. Сковороди, який не тільки оспівав, але й перетворив цю мрію у життя» [17, с. 18]. Із висловом Евріпіда: «Щасливець і той, хто стлумив // Бурю душі» перегукується також знаменитий афоризм Горація «Carpediem – Лови день», що відображає «філософія дня» – часового відтинку, над яким ще владна людина. В усіх своїх бажаннях, вчить Евріпід, мусимо орієнтуватись на свою «коротковічність» [17, с. 18], адже, на його думку, щонайменше дві речі спонукають людину до самозречення та, зрештою, загибелі – «невгамовний зловний язик і глупота, що топче закон» [3, с. 400]. І навпаки, налаштованість на мирне, врівноважене, без потрясінь життя постають провідними його орієнтаціями як, зокрема, пробудження і зміцнення здатності людини, закоріненої у своєму щоденні її проявами, витримувати життєві негаразди, а зрештою, головне, спроможності все змістовніше переживати повноту свого життя. Для Евріпіда взаємовідповідними є «спокійне, мірне життя і життя мирне», бо ж саме таке життя «не схитнеться, хоч би яка // Не знялась над домом буря» [3, с. 400]. І тому намагання абстрагуватися від закону «мірного життя» повертаються негативними наслідками, відволікають від вищого призначення, тим більше, що за «вчинками людськими пильно стежать боги». А отже, вкрай важливо уникати недостойного людини мудрування, бо вони, по суті, сприяють спотвореному розумінню вагомості якраз кожної миттєвості, коли у дійсності і марнують своє життя мудрувальники. Чи ж можна їх вважати мудрими? За виразом Евріпіда: «Глузду нема // В тих, що ось так // Вік свій тратять намарно» [3, с. 400]. Високою гідністю і мудрістю відзначене уміння прожити у повноті людських проявів кожний проминальний день свого життя, що, безперечно, пов'язано із глибоким розумінням сутності цієї вимоги. А в першу чергу свідчить про збагнення важливості проникнення у найінтимніше, для кожної індивідуальності неповторне й унікальне, ставлення до світу як дійсної демонстрації взаємозв'язків гідних намірів та вчинків, закорінених у природі людини і нею актуалізованих. А це, безперечно, піддатне лише людині мудрій, спроможній, спираючись на змістовні, виважені, неупереджені розмисли, вирішувати важливіші смисложиттєві питання – мети, призначення життя, життєвого покликання та своїх можливостей. І що, вочевидь, не може мати нічого спільного із мудруванням, тобто з безпідставними, не пов'язаними з життєвими процесами, подіями й цілями, вигадками, що не

лише не відносяться до реальної дійсності, але з необхідністю спотворюють її, і в першу чергу – розуміння значущості «дня проминального». Але, разом з тим, зрозуміння значущості «досяжного» в житті сприяє тому, що «день перелітний» проживається людиною у цілісності її неповторної природи, і висока мудрість цього принципу відкривається завдяки неспотвореній позиції життєздійснення у світі. Не втрачає «день перелітний» той, хто звільнився від впливу «пихатої зарозумілості», а, натомість, збагнув: «Чим люд найпростіший // Живе, що він хвалить» [3, с. 401], цим і повинна керуватися людина, запевняє Евріпід, позаяк лише за таких умов не вибудовуються далекі від життя, штучні бар'єри між собою, своєю індивідуальністю та перебігом процесів світу. Підтвердженими багатостолітнім історичним досвідом народу життєвими цінностями, а не вигадками, слід керуватися, зазначає Евріпід, будучи обізнаний зі здобутками тогочасної філософії [17, с. 18–19], і чи не в першу чергу визнаючи непроминальну значущість дотримання міри в житті. Причому «мірність» має поширюватись на все життя людини, на усі її життєпрояви – на об'єктивні умови існування, на матеріальний рівень, але і на переживання, бажання та почуття [5, с. 116–117]. Вимога осмислено, мудро проживати «день перелітний» свого життя є нормою буття людини добродійної, моральної, внутрішньо цілісної. Її дотримання у першу чергу свідчить про унеможливлення не гідних відповідальної особи вчинків навіть за найскладніших обставин, що, цілком природно, можуть зустрічатися на життєвому шляху. Бо при цьому переважає розважливе ставлення до подій, віра, любов і, зрештою, надія як чинники атмосфери життя людини високої моральності, формування й зміцнення її внутрішньої спроможності сповненого переживання «дня проминального» [4, с. 157].

Серед українських мислителів, скажімо, Віталій з Дубна висвітлював порушені питання, він зазначав, що «стан і справи людські дуже швидкоплинні» і тому необхідно враховувати: «Немає такого становища людини, навіть найбільш поважного, якого б інші не могли зруйнувати». Людина мудра покликана «будувати дім, у якому буде жити» і, на його глибоке переконання, у першу чергу, це – дім духовний, заснований на вічних духовних істинах добродійності, оволодіваючи якими та пізнаючи себе, людина отримує впевненість у своєму майбутньому, бо житиме якраз у такому своєму домі довгочасно [2, с. 78]. Він наголошує, що людина розсудлива уникає зарозумілості та марнослів'я, суєтного відношення до свого життя – чи то на догідливе ставлення до речей, чи заради збагачення матеріальними благами. Як те, так і інше може бути причиною веселощів, що, однак, зрештою, як і самі причини, проминальні. Вічним, а відтак і вартим зусиль та знань, служить те, що незрідка «мучить», але все ж є проявом глибинно людського. Це звернення мислителя до людини, як єдиної істоти на землі,

здатної здійснювати вибір на користь добра або ж зла, демонструючи свою любов до того чи іншого.

Людина вільна спроможна не лише бачити себе у своєму часі, але, здійснюючись у вищих людських прагненнях, завданнях саморозвитку, вона – не «напіввільна», тобто вільна в одних, вочевидь, обмежених проявах і не вільна в інших питаннях свого життя. Бо для людини вільної природно відповідним життєвим ідеалом є життя мудреця. Людина не вільна, якщо позбавлена можливостей володіти своїм часом з метою, у першу чергу, відповідно до своїх інтересів та запитів його використання, і тому, не у своєму часі, вона проживає, у кінцевому рахунку, коротке життя, позаяк переважна частина її життєвого часу не є її власністю, бо витрачається на для неї другорядне. «Не у своєму часі» проживає позбавлений об'єктивного розуміння суті свого дозвілля, він не є «дозвольним», бо, за виразом Сенеки, «дозвольним є той, хто усвідомлює своє дозвілля» [10, с. 104]. Перебування не у «своєму часі» недостойне людини, позаяк свідчить про безвідповідальне передавання свого безцінного часу випадковим забаганкам та чуттєвим задоволенням, що у дійсності досить далеко від гідного високого покликання дозвілля. Людина не вільна є безвідповідальною, не спроможною свідомо й розважливо підходити до свого життєвого шляху і тому обгрунтовано, тобто із врахуванням об'єктивних обставин, самоздійснюватися, демонструючи творчість та цілеспрямованість свого життєздійснення. Підвладна ж впливам життєвих випадковостей, вона – на «другому плані» у своєму житті, «боїться усього як смертна, а жадає всього як безсмертна» [10, с. 83]. Безвідповідальність та свавілля унеможливають свідомий вибір і відповідну визначеність життєвої позиції, а у першу чергу – розуміння проминальності життєвого часу. Тривалість життя – не «об'єктивна даність», але, як проблема, вона повинна вирішуватися самостійно, зокрема, в ракурсі вироблення орієнтирів та цінностей розважливого, осмисленого ставлення до життя, як «невитратно розумного»: нетривале, на перший погляд, людське життя завдяки розумному проживанню значно «розширюється» до меж повногні проявів людської індивідуальності. Тому, наголошуючи на тривалості людського життя як обов'язковості стійкої мужньої особистості, доцільно, разом з тим, також вказати на його завдячливість, бо із кожним наступним періодом воно спроможне приносити такій людині усе більш щедри дари, невідомі раніше можливості переживати радість буття. Не витрачений на недостойну людини, свавільну поведінку життєвий час обертається зміцненням гідності, свободи життєздійснення, все глибшого переживання всього того, чим незмірно багате і щедре життя – але для людини у «своєму часі». «Нерозумні», «захланні» та «гнівливі», піддатні «обжерливості та хіті» («справжня гидота») втрачають час на «лихі затії», «на страх» та на «догуду», на «суди» та на «пишні гостини» [10, с. 89]. «Витрачати час на лихе» – «втрачати себе», руйнувати потенціал внутрішніх можливостей.

Завдання ж полягає в тому, аби мужньо сповнювати своє життя у своєму часі багатством цінностей, створених як у минулому, так і сучасністю, дозволити своїй «внутрішній людині», за виразом Г. Сковороди, вільно спілкуватися із ними – стати «дозвільним». Індивідуальність людини може й повинна мужньо відповідати на непрості життєві випробування – перша і визначальна турбота у філософських розмислах Сенеки. Якщо людина оволодіває мистецтвом залишатися собою і в найскладніших життєвих ситуаціях – значить, вона, стверджуючись, залишається господарем свого часу: його захисний бар'єр у першу чергу незворушність, як мистецтво вільного сприймання подій та явищ громадського життя чи стосунків з іншими людьми. Тому, якщо, наголошував Сенека, господарем свого часу може бути лише людина мужня, то свобода визначається у першу чергу рівнем внутрішнього розвитку та зміцнення індивідуальності. Це – людина духовно піднесена, для якої, отже, прийнятними можуть бути лише ідеали гуманізму, справедливості. Свобода – спосіб буття людини відповідальної, життя її позначене рисами благородства та мужності, коли завдяки якраз останній синтезуються її визначні індивідуальні якості: усі життєві колізії спромагається переносити людина стійка і вільна. Господарем свого часу є «друг собі», коли турбота про внутрішнє, духовне зростання та змужніння є життєво визначальними. А це означає, що на будь-якому етапі свого життя, усвідомлюючи себе як вільну індивідуальність, вона відкрита до власного змужніння в перебігу життєвих подій та процесів, «сповнюючи» ними дні свого життя, а відтак – і усвідомлюючи необхідність, що з цією ж метою вона «мусить бути». І для існування людства в цілому, і для успішного розвитку своєї Батьківщини буттійнісно визначальними завжди були й залишаються до нині ті «нездоланні», присутність та діяльність яких забезпечує історичний, соціальний і культурний поступ. І тому, якщо, за виразом Сенеки, ми маємо «із вдячністю... пам'ятати, що саме для нас народилися справжні світочі – ті, хто заклав основи священних доктрин, хто й нас готував до життя» [10, с. 108], то наше признание відноситься й до навчителя мужності тих, «кому нічого не може заподіяти фортуна», адже це нині якраз «конче потрібно для України!» [18, с. 76]. Бути «другом собі» – жити у своєму життєвому часі «сповнення своїх днів» це вимоги, засновані на непроминальності для гідної людини завдань бути нездоланою, вдячно за-довольняючи завдяки своєму часу свої вищі людські потреби. «Сенека використовує вживану ще Лукрецієм метафору: як із гостини впору має відійти ситий гість (*convivasatur*), так і з життя – кожен, задоволений («*contentus*» означає також *наповнений*) вділенням йому життєвим часом; «сповнений своїх днів» – поширений і в Біблії вислів» [18, с. 280]. Значення концепту «повернення до себе» із часом не лише не применшується, але неспівставано з попередніми історичними періодами й епохами значно зростає.

Так, аби перебувати на рівні сучасних інтелектуально-технологічних, інформаційних здобутків, людина покликана свідомо й відповідально діяти «від себе», задіюючи увесь духовно-моральний та інтелектуальний досвід, проявляти мужність, залишаючись віч-на-віч із надскладними соціальними, економічними та політичними проблемами. Невиправданість вибору, безвідповідальність дій, недалекоглядність при вирішенні господарських чи громадсько-політичних питань завжди, у той чи інший спосіб, прямо чи опосередковано, повертається негативними наслідками до людини. «Бути зі своєю дійсністю», самоздійснюючись, спромагається лише людина – господар у «власному домі», тобто вільному від захланності невинуватих чи, зрештою, злочинних намірів. Актуальними, відтак, є і слова Сенеки: Ті, хто «державу продавали з торгів..., у сліпій своїй захланності... й не розуміли, що, продаючи державу, – й себе продають» [11, с. 239]. І в «Розраді від філософії» С. Боецій наголошує: «Не пора на сумнів: // Хто земні тяготи здолав, для того – // Зорі в дарунок!» [1, с. 122]. Підніматися по шляху внутрішнього духовного збагачення – мужнє дотримання гідного людини зміцнення духовності і – вивільнення від визначального впливу чинників матеріально-тілесних, тобто «вихід поза притягальну сферу землі через поскромлення усього тілесного. Плекання духовних сил є покликанням кожної людини... – провідний заклик» [16, с. 15] «Розради від філософії» С. Боеція. За виразом Сенеки, і стоїки, й усі інші, «віддані філософії» рівною мірою покликані бути причетними до «суспільного життя». Велич, непроминальне духовно-практичне значення філософської мудрості Сенеки – у її зорієнтованості на кожну людину, незалежно від її соціального статусу чи життєвих обставин, і, разом з тим, вона не втрачає своєї ролі для позитивно стверджувального суспільного розвитку. Наголошуючи на життєзначимості розрізнення «благ істинних» і «благ мнимих», він зазначає, що перші засновані на розумі, розумом, розмислами виправдані, а отже, становлять «частину нас самих» у «своєму часі», є життєбуттійнісною умовою гідного людини способу самоздійснення. Втрата ж «істинних благ» – нерозуміння їх місця й призначення в людському житті, що природно відбувається на статусі самоздійснення. У максимально широкому ракурсі представлені як «істинні» та «мнимі» блага в якості засадничих відповідних способів за надскладних соціально-політичних національно-культурних умов набувають підвищеної актуальності, сприяють здійсненню екзистенційного вибору. «Виховально-гартувна спрямованість Сенекового погляду на досконалі та недосконалі способи самоздійснення людини дуже співзвучна амбівалентності тих екзистенційних ситуацій, що в них перебувають нині українці» [19, с. 3]. «Істинні блага» незнищенні і не лише невичерпні, а, більше того, як здобуток самостійних розмислів, розумової діяльності, вони, разом з тим, постійно розширюються та

поглиблюються, «проростаючи» внутрішнім, духовно-інтелектуальним збагаченням та шляхетними вчинками, в цілому гідним людини життєбуттям. Між тим, «блага мнимі», як, наприклад, матеріальні статки, людиною добродієм не можуть не сприйматися лише як те, що «довіряється» їй для поміркованого, вільного від гонору, тимчасового, бо, зрештою, такого, що підлягає поверненню, користуванню. Тому ідеї Сенеки актуальні для людини за сучасних умов, зокрема, «для кожного, хто потерпає від негараздів, позаяк націлює його зносити страждання, не втрачати серед них людської подобу, ... а для тих, кому доля посміхнулася, переконливі та яскраві антропологічні застереження щодо блага минулого» [19, с. 3]. Сенека щиро і переконливо закликає людину докладати зусилля для того, аби уникнути «мнимих благ» та проходити свій життєвий шлях на засадах цінностей «істинного блага». Людину добродієм Сенека зорієнтовує «твердо йти по шляху здорового розуму» (Г. Сковорода), постійно, завчасно готуючи себе. У «Плутарховій книжечці про спокій душі», перекладеній Г. Сковородою, наголошується якраз на практичній дієвості для достойного людини способу життєздійснення завчасності інтелектуальної праці, як умови освоєння відповідних життєвих орієнтирів. «Культивування себе» виявляється... запобіжним заходом супроти «егоїзму», зарозумілого антропоцентризму» [19, с. 6]. Хоча, переконаний Г. Сковорода, при цьому не ігнорується власне практична спрямованість «істинних благ» та життєстверджуючої ролі «здорового розуму», навпаки, артикулюється їх статус як життєзорієнтовуючих, тобто визначальних чинників достойного людини, а не свавільного, життєвого шляху. Тому у примітках він і привертає увагу до безпідставності анти-сенеківської спрямованості наведених міркувань. «Цими словами коле філософа Сенеку. Та дарма, Сенека, пишучи про спокій серця, не тягне людину до неробства, проте не радить багато затівати. І цим відводить від бездіяльності, бо бути бездіяльним і починати суєту є різні крайнощі і однакове безумство» [15, с. 213]. «Шлях розуму» як умова реалізації «істинних благ» добродіємного способу самоздійснення людини є шлях оволодіння навиками «керувати душею», уміннями «приборкувати пориви», завчасно виробляти знання про високе «мистецтво жити», засвоюючи належні мислительні здібності. Але, більше того, «очищуючи душу», зокрема, завдяки засвоєнню «блажених книг» та навчаючись «керувати почуттями», людина гідна повинна «вдображати» це відповідними вчинками, характером життєздійснення доносити високі моральні й духовні істини до інших – «з часом стати воїном» [14, с. 238]. Подібна єдність високої духовності, розумової розвиненості і гідного людини способу самоздійснення синтезується змістом концепту Г. Сковороди «діяльна бездіяльність». «Діяльна бездіяльність збільшує наші сили; // На кораблях і колісницях ми прагнемо до доброго життя, // Але

те, чого прагнеш, з тобою: // Воно, друже, – всередині тебе. // Якщо ти задоволений долею, будеш спокійний. // Не той щасливий, хто бажає кращого, // Але той, хто задоволений тим, чим володіє» [14, с. 239]. «Не починати суєту», а, отже, бути розважливим, дотримуватись «діяльної бездіяльності», внутрішньої, «сердечної» активності, за виразом В. Табачковського, – «надто сучасні антропологеми», що, за їхньою спрямованістю, «несумісні із зарозумілим антропоцентризмом» як егоїзмом – «абсолютизацією» суб'єктивності людини-суб'єкта [19, с. 4]. «Бути другом собі», «себе полюбити» спромагатиметься активно зосереджений на внутрішньому житті ретельного, відповідального («з любов'ю») переосмислення життєвих цінностей. Така внутрішня діяльність «очищення душі», природно, все помітніше продовжуватиметься зовнішніми виявами, в ідеалі – лише достойними. Тому, погоджуючись із твердженням, що концепт «діяльної бездіяльності», як фіксація проблематичності... світоглядової ситуації людини» [19, с. 5], разом з тим, на наш погляд, важливо заакцентувати, що він зманіфестує доконечність переосмислення традиційної парадигми антропоцентризму під кутом зору утвердження вільного саморозвитку у першу чергу відповідально-зобов'язальної людської індивідуальності [Див. напр.: 7]. Розумне використання життєвого часу може сприйматися як мужні прояви турботи про себе завдяки збагаченню життєвого досвіду, на чому наголошували у своїх творах та листуванні і Сенека, і Г. Сковорода. Тому доволі актуальними для сучасного громадсько-політичного життя України, на наш погляд, є також заклики Сенеки періодично піддавати себе моральним випробуванням, створюючи для себе максимально матеріально обмежені умови виживання [Див.: 11]. Громадянські та політичні якості при цьому повинні розумітися як у першу чергу *спосіб* виявів індивідуальності, завдяки яким вона також практично життєздійснюється у суспільстві, максимально демонструючи особистісну загальнозначущість як політичного чи громадського діяча, а не просто посідаючи конкретне місце в суспільній (політичній) ієрархії. Доконечно важливо в першу чергу при цьому вбачати вияви життя на засадах «істинного блага», добродіємності гідної людини – чим вона є у її життєбутті за її внутрішніми якостями. Адже, зазначає В. Табачковський: «Політична діяльність передбачає усвідомлення наступної обставини: те, чим ти є як політична істота – не посада, котру обіймаєш, не обов'язки, що їх виконуєш, не місце у політичній ієрархії. Все це – зовнішні, штучні, позбавлені підґрунтя ознаки» [19, с. 6]. І якщо дотримуватися внутрішнього шляху самоутвердження індивідуальності, то доконечно на передньому плані увиразнюється «взаємодія політичної та моральної рефлексії» [19, с. 6], коли можливості реалізації конкретних політичних завдань та політичної діяльності в цілому матимуть позитивні практичні наслідки як максимально

засновані на розумі та моральних цінностях. Онтологія взаємодії унікального (індивідуального) та універсального (загальнозначимого) як відповідного простору внутрішнього збагачення та утвердження індивідуальності людини демонструє у підсумку можливості формування «спільної дійсності» індивідів «досвіду себе–у–світі» [19, с. 7]. «Культивування» внутрішнього життя гідної, відповідально–зобов'язальної особистості, яка сповідує високі вимоги «бути другом собі», «себе полюбити» [12, с. 141] можуть і повинні розглядатися як шлях поступового вивільнення від стереотипів «зарозумілого антропоцентризму» (В. Табачковський). Високу гідність і мужність проявляє усвідомлюючи свою єдність зі світом людина завдяки активізації розуму, як «свого Бога», коли, разом з тим, вона також при цьому усвідомлює необхідність подолання своїх обмеженостей, переживаючи почуття *довіри* до заснованого на Божественному розумі світу [Див.: 19, с. 7]. Але ж, разом з тим, якраз розум покликаний виконувати також роль оберега достойної людини помірності, *розумні доведення* дієво життєзначимо протиставляються загрозам переступати межу гідності, що очікує кожного за умов як злиденного існування, так і багатства. Розум, наголошував Сенека, найнадійніша внутрішня фортеця – як зманіфестування ідеї щастя, його міри, нехтування чим обергається його «саморуйнацією». Характер і спрямованість самосвідомості людини добродійної позначені необхідністю переосмислення та розуміння свого місцеперебування «у храмі» свого життя. Гідність, добродійність, мужність – наскрізні життєбуттєві вимоги до неї, життєздійсненням у світлі цих вимог і відкриваються реальні можливості самоздійснення. Прагнення людини до істин гідного буття повинні визначати характер внутрішнього життя, висвітлюючи її життєздійснення. Важливішою вихідною антропологічною ідеєю Г. Сковороди є вимога правильного адекватного сприймання та розуміння людини у внутрішній цілісності її людських проявів. Єдність зовнішня між людьми визначається й поглиблюється внутрішньою культурою – уміннями й навиками сприймати й розуміти особливості «сердечного життя» також іншого, його бажання, схильності, прагнення, ідеали. По–справжньому людська єдність може й повинна бути як глибоко закорінена в спроможностях сприймання іншого у єдності його людської цілісності. Проходження вільно обраним життєвим шляхом є життєздійсненням людини шляхетної, і може бути її шляхом до щастя, незалежно від сприятливості чи, навпаки, несприятливості життєвих обставин або соціальних умов. Головне на цьому шляху – бути не обмеженим проминальним, навчаючись відрізяти головне від другорядного й швидкоплинного та здійснювати вибір на користь першого, оволодіваючи умінням встояти в життєвих негараздах, залишатись і бути собою.

Список використаних джерел

1. Боецій, С., 2002. 'Розрада від філософії', Пер. з лат. А. Содомори; Передм. В. Кондзьолки, К.: Вид–во С. Павличко «Основи», 146 с.

2. Віталій з Дубна, 1993. 'Діоптра', *Історія філософії України: Хрестоматія*, К.: Либідь, с.76–86.
3. Евріпід, 1993. 'Вакханки', Перекл. А. Содомори, *Евріпід. Трагедії*, Перекл. з давньогрецьк. А. Содомори і Б. Тена, К.: Основи, с.389–434.
4. Евріпід. 'Геракл', Перекл. А. Содомори, *Евріпід. Трагедії*, с.153–197.
5. Евріпід. 'Гіпполіт', Перекл. А. Содомори, *Евріпід. Трагедії*, с.107–152.
6. Кант, И., 1990. 'Из «Лекций по этике» (1780–1782)', *Этическая мысль: Науч. публицист. чтения*, М.: Политиздат, с.296–323.
7. Максютя, МЄ., 2009. 'Життя як творчість: Монографія', К.: «Міленіум», 224 с.
8. Максютя, МЄ., 2013. 'Онтологія особистісності: Монографія', К.: ПАТ «ВІПОЛ», 256 с.
9. Попович, М., 1998. 'Нарис історії культури України', К.: «АРТЕК», 728 с.
10. Сенека, ЛА., 2016. 'Про короткочасність життя', *Сенека Л. А. Діалоги*, Пер. з лат. А. Содомора, Львів: *Апріорі*, с.78–122.
11. Сенека, ЛА. 'Про стійкість мудреця', *Сенека. Діалоги*, с.238–274.
12. Сковорода, Г., 1994. 'Диалог. Назва його – потоп зміїний', *Сковорода Г. Твори: У 2-х т.*, Т.2, К.: «Обереги», с.140–178.
13. 'Сковорода Г. до К. Ляшевецького, 19 липня 1761 р.', Т.2, с.340–341.
14. 'Сковорода Г. до М. Ковалинського, жовтень 1762 р.', Т.2, с.238–239.
15. 'Сковорода Г. Плутархова книжечка про спокій душі', Т.2, с.211–225.
16. Содомора, А., 2002. 'Випробування Філософією', *С. Боецій. Розрада від філософії*, Пер. з лат. А. Содомора, К.: Вид–во С. Павличко «Основи», с.5–18.
17. Содомора, А., 1993. 'До глибин людської душі', *Евріпід. Трагедії*, Перекл. з давньогрецьк. А. Содомори і Б. Тена, К.: Основи, с.5–20.
18. Содомора, А. 'На гребені збігаючого часу', *Сенека Л. А. Діалоги*, с.7–76.
19. Табачковський, ВГ., 2000. 'Турботливе еґо: за межами еґо–їзму', *Філософсько–антропологічні читання '97*, К.: *Стилос*, с.3–8.
20. Тилліх, П., 2013. 'Мужество быть', Пер. с англ. О. Седаковой, К.: *ДУХ і ЛІТЕРА*, 200 с.

References

1. Boecij, S., 2002. 'Rozrada vid filosofii' (Reason for philosophy), Per. z lat. A. Sodomory; Peredm. V. Kondz'olky, K.: *Vyd–vo S. Pavlychko «Osnovy»*, 146 s.
2. Vitalij z Dubna, 1993. 'Dioptra (Dioptra)', *Istoriya filosofii' Ukrainy: Hrestomatija*, K.: *Lybid'*, s.76–86.
3. Evripid, 1993. 'Vakhanky (Bacchante)', Perekl. A. Sodomory, *Evripid. Tragedii'*, Perekl. z davn'ogrec'k. A. Sodomory i B. Tena, K.: *Osnovy*, s.389–434.
4. Evripid. 'Gerakl (Hercules)', Perekl. A. Sodomory, *Evripid. Tragedii'*, s.153–197.
5. Evripid. 'Gippolyte' (Hippolyte)', Perekl. A. Sodomory, *Evripid. Tragedii'*, s.107–152.
6. Kant, I., 1990. 'Iz «Lekcij po jetike» (1780–1782) (From the Lectures on Ethics (1780–1782))', *Jeticheskaja mysl': Nauch. publicist. chtenija*, M.: *Politizdat*, s.296–323.
7. Maksjuta, MJe., 2009. 'Zhyttja jak tvorčist': Monografija (Life as Creativity: Monograph)', K.: «Milenium», 224 s.
8. Maksjuta, MJe., 2013. 'Ontologija osobystisnosti: Monografija (Ontology of personality: Monograph)', K.: *PAT «VIPOL»*, 256 s.
9. Popovych, M., 1998. 'Narys istorii' kul'tury Ukrainy (Essay on the history of Ukrainian culture)', K.: «ARTEK», 728 s.
10. Seneka, LA., 2016. 'Pro korotkochasnist' zhyttja (About short-term life)', *Seneka L. A. Dialogy*, Per. z lat. A. Sodomora, L'viv: *Apriori*, s.78–122.
11. Seneka, LA. 'Pro stijkist' mudrecja (About the stability of the sage)', *Seneka. Dialogy*, s.238–274.
12. Skovoroda, G., 1994. 'Dialog. Nazva jogo – potop zmii'nyj (Dialogue. Its name is the Flood of the Snake)', *Skovoroda G. Tvyry: U 2–h t.*, T.2, K.: «Oberegy», s.140–178.

13. 'Skovoroda G. do K. Ljashevec'kogo, 19 lypnja 1761 r. (Skovoroda G. to K. Lyashevetskii, July 19, 1761)', T.2, s.340–341.
14. 'Skovoroda G. do M. Kovalyns'kogo, zhovten' 1762 r. (Skovoroda G. to M. Kovalinsky, October 1762)', T.2, s.238–239.
15. 'Skovoroda G. Plutarhova knyazhechka pro spokij dushi (Skovoroda G. Plutarchova book about the peace of the soul)', T.2, s.211–225.
16. Sodomora, A., 2002. 'Vyprovuvannja Filosofijeju (Test Philosophy)', *S. Boecij. Rozrada vid filosofii*, Per. z lat. A. Sodomora, K.: *Ijd–vo S. Pavlychko «Osnovy»*, s.5–18.
17. Sodomora, A., 1993. 'Do glybyn ljuds'koi' dushi (To the depths of the human soul)', *Evipid. Tragedii*, Perekl. z davn'ogrec'k. A. Sodomory i B. Tena, K.: *Osnovy*, s.5–20.
18. Sodomora, A. 'Na grebeni zbigajuchoho chasu (On the crest of the coinciding time)', *Seneka L. A. Dialogy*, s.7–76.
19. Tabachkovs'kyj, VG., 2000. 'Turbotlyve ego: za mezhamy ego-i'zmu (Careful ego: outside of the egos)', *Filosofs'ko-antropologichni chytannja '97*, K.: Stylos, s.3–8.
20. Tillih, P., 2013. 'Muzhestvo byt' (Courage to be)', Per. s angl. O. Sedakovoj, K.: *DUH i LITERA*, 200 s.

* * *